

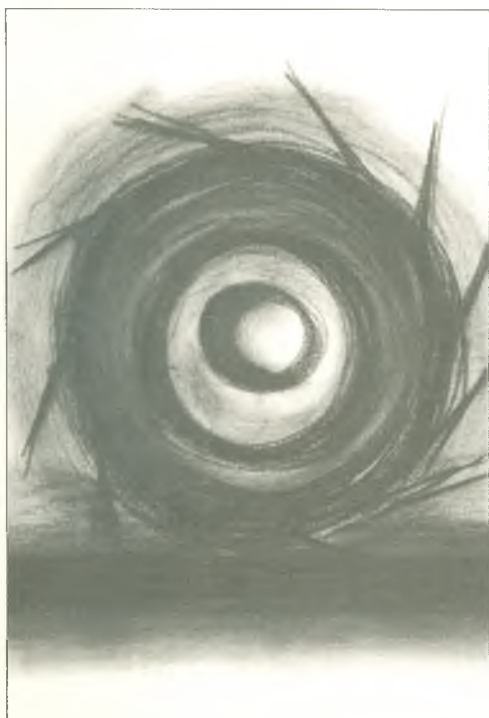

Έλί- τροχος

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΕΚΔΟΣΗ
ΓΙΑ ΤΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΤΙΣ ΤΕΧΝΕΣ

ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ 1994

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟ - ΔΡΑΧΜΕΣ ΧΙΛΙΕΣ ΔΙΑΚΟΣΙΕΣ

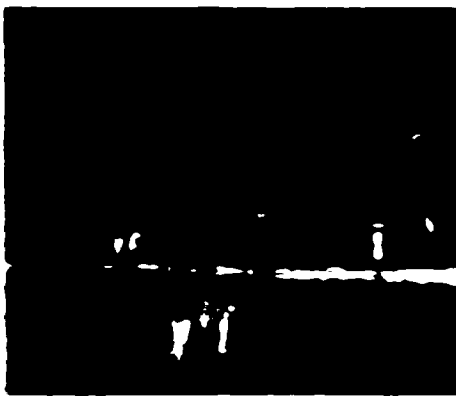

ΑΧΑΪΚΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

- ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΠΟΙΗΣΗ:
Θανάσης Κωσταβάρας
ΓΡΑΦΟΥΝ ΟΙ:
Γιώργος Αράγης
Νίκος Ι. Χουρδάκης
Θανάσης Βενέτης
Βίκτωρ Ιβάνοβιτς
- ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ:
Σπύρος Πλασκοβίτης
ΓΡΑΦΟΥΝ ΟΙ:
Κώστας Στεργιόπουλος
Γ. Δ. Παγανός
Έρη Σταυροπούλου
- ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΠΟΙΗΣΗ:
Παυλίνα Παμπούδη
Παναγιώτης Νούτσος
Ευάγγελος Βαλασαμίδης
Σταύρος Μίχας
Γιώργος Φρέρης
Κλαίρη Παπαμιχαήλ
Σεργκέι Γεσένιν
Ανδρομάχη Οικονόμου
Ρίκα Μητρέλλη
Ιωάννα Σπαγαδώρου
Σπύρος Κανιούρας
- ΑΝΕΚΔΟΤΗ ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ:
Νανά Ησαία
Σοφία Βεκοράκου - Φωτοπούλου
Μιγκέλ Δε Ουναμούνο
Νένα Ι. Κοκκινάκη
- ΔΟΚΙΜΙΑ - ΜΕΛΕΤΕΣ - ΚΡΙΤΙΚΕΣ:
Ευτύχης Μπιτσάκης
Ζ. Ι. Σιαφλέκης
Δημήτρης Ι. Καραμβάλης
Βαγγέλης Κάσσος
Νένα Ι. Κοκκινάκη
Γιάννης Κουβαράς

ΓΙΩΡΓΟΣ ΑΡΑΓΗΣ

ΤΟ
 ΠΟΙΗΤΙΚΟ ΕΓΩ
 ΣΤΟΝ ΤΟΜΟ
 Ο ΜΟΥΓΓΟΣ
 ΤΡΑΓΟΥΔΙΣΤΗΣ
 ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ
 ΚΩΣΤΑΒΑΡΑ

Έργο του Θανάση Κωσταβάρα

Λέγοντας ποιητικό εγώ εννοώ το εγώ που μας απευθύνει το λόγο μέσα από τα κείμενα. Όπως η συλληψη, η οργανικότητα και η έκφραση των κειμένων, έτσι και το ποιητικό εγώ είναι προϊόν της δημιουργικής ιδιότητας του κάθε ποιητή. Κάτι σαν τον αφηγητή στην πεζογραφία, αλλά περισσότερο κοντά στην προσωπικότητα των ποιητών.

Ο τόμος *Ο μουγγός τραγουδιστής* του Θανάση Κωσταβάρα περιέχει την ομώνυμη συλλογή (1982) και επιλογή ποιημάτων από τις προηγούμενες συλλογές, *Ο γυρισμός* (1963), *Κατάθεση* (1965), *Συμπληρωματικά* (1969), καθώς και ολόκληρη τη σειρά *Δώδεκα ερωτικά* (1971). Κοιτάζοντας εποπτικά το έργο του ποιητή, ως την τελευταία του συλλογή *Στο βάθος του χρώματος* (1993), θα έλεγα πως τα κείμενα του τόμου *Ο μουγγός τραγουδιστής* παρουσιάζουν μερικά χαρακτηριστικά ιδιαίτερης ενότητας. Κυρίως επειδή η κατάσταση στην οποία βρίσκεται το ποιητικό εγώ τους καθορίζεται από τους ίδιους συντελεστές. Αυτό το εγώ έχει την ταυτότητα κάποιου που τα έχασε όλα ή σχεδόν στο στίβο της ιστορικής πράξης. Ποιας ιστορικής πράξης; Τα ιστορικά γεγονότα δεν κατονομάζονται, οι έμμεσες όμως αναφορές παραπέμπουν, από αριστερή οπτική γωνία, στην περίοδο που αντρώθηκε η πρώτη μεταπολεμική γενιά. Στην εποχή της ελπίδας, του ενθουσιασμού και του αγώνα για ένα καλύτερο αύριο, την οποία ακολούθησε η ήττα και η διάψευση των προσδοκιών. Έτσι που ο χρόνος να είναι κομμένος στα

δύο. «Η ζωή μας άρχισε με σημαίες. / Θυμάμαι ακόμα τραγούδια. Θυμάμαι ντουφέκια, θυμάμαι / συνθήματα, θυμάμαι αποσπάσματα...»

Θυμάται, αλλά «Θυμάμαι θα πει: βασανίζομαι».

Γιατί; Αρχικά γιατί χάθηκε η προοπτική καλύτερων ημερών, γιατί διαφεύστηκαν πρόωρα οι ελπίδες. Έπειτα γιατί οι θυσίες των ημερών της ανάτασης έμειναν αδικαιώτες ήδη κι αυτό ισοδυναμεί με αναδρομική προδοσία.

*Γιατί τα τραγούδια που κάποτε τα πληρώσαμε με αίμα
πουλιούνται τώρα τόσο φτηνά.*

*Γιατί δεν έχει τέλος μέσα μας εκείνη η μακρυνή εποχή.
Γιατί οι νεκροί δεν έχουν ακόμα βρει τον ύπνο τους.*

*Οι πιο γενναίοι πέθαναν
έφυγαν, βολεύτηκαν οι άλλοι.*

Με αυτά ωστόσο δίνεται μια πρώτη απάντηση στο ερώτημα που έθεσα προηγουμένως. Το ποιητικό εγώ ζει στο παρόν. Ζει βέβαια, όπως φαίνεται και από τα παραπάνω αποσπάσματα, ως ιδεολογική οντότητα. Βαθύτερα όμως και ουσιαστικότερα ζει το παρόν με υπαρξιακούς όρους. Εδώ λοιπόν στο υπαρξιακό επίπεδο διαπιστώνεται πόσο το παρελθόν δεν αποτελεί παθητικό μέγεθος, αλλά ενεργητικό παράγοντα, ο οποίος συμμετέχει αρνητικά στο παρόν. Το παρόν έχει κάποιες, λίγες ή πολύ λίγες έστω, δυνάμει θετικές στιγμές. Κι αυτές, όταν πάνε να πραγματοποιηθούν, σκιάζονται από το παρελθόν και αλλοιώνονται.

*Μέσα απ' τα έκθαμβα στήθη σου
ορτανσίες ξεπηδούν και ξανθά ηλιοτρόπια.
Ανασαίνουν αλάτι οι ώμοι σου.
Τα μαλλιά σου
λυτά πάνω στα πλυμένα βράχια.*

Και ξαφνικά

*μαύρα σελάχια κολυμπούν μέσα στα μάτια σου ανάστροφα
μαύρα κορμιά πελεκημένα
και κάτω στα βαθιά νερά
μουγκρίζουν
σφαγμένα τα γελάδια.*

Η πλατιά πόρτα από την οποία περνάει το ποιητικό εγώ από το ιδεολογικό επίπεδο στο υπαρξιακό είναι εκείνο της ηθικής στάσης – της ακεραιότητας. Εδώ κρίνεται νομίζω περισσότερο η ποιότητα των κειμένων από την πλευρά του περιεχομένου τους. Πρόκειται για καταστάσεις στις οποίες δοκιμάζεται η συνέπεια του ποιητικού εγώ, καθώς το κάθε τι μπορεί να πηγαίνει ως τις έσχατες συνέπειές του. Η πιο συχνή λέξη που απαντάει στα κείμενα για τα οποία μιλάω είναι η λέξη νύχτα και τα συνώνυμά της. Σημαίνει βέβαια το φυσικό φαινόμενο και κάποτε το θάνατο. Κατεξοχήν όμως σημαίνει την ώρα της κρίσης μέσα στη μοναξιά.

Τη νύχτα είναι το μαρτύριο.

Τη νύχτα που κλείνουν οι δρόμοι κλείνουν τα φώτα τα πρόσωπα...

Και μένεις μόνος στην αγρύπνια που σε ρημάζει.

Με τα χρόνια που πέρασαν τους φίλους που χάθηκαν (που άφησες να χαθούν ίσως)

με την αγάπη που σ' αρνήθηκε την εξέγερση που έμεινε ατελείωτη

και πάνω απ' όλα μ' αυτή την ίδια τη νύχτα:

Που σε τσακίζει στο τέλος σου αφανίζει

με μια καινούργια ελπίδα την πιο γενναία σου απόγνωση. ✓

Στα περισσότερα κείμενα γίνεται αισθητή μια αγωνιώδης προσπάθεια του ποιητικού εγώ να κρατηθεί από ορισμένες προσωπικές αξίες. Έχοντας πίσω του μια χαμένη υπόθεση, χωρίς πίστη και ελπίδα, μόνο μέσα σ' ένα καιροσκοπικό περιβάλλον, αγωνίζεται να πιαστεί από κάτι που να 'χει αντίκρισμα στην εσωτερική ζωή του. Τέτοια είναι κυρίως η περηφάνεια και τα όνειρα.

Η περηφάνεια είναι ακόμα μια λέξη που απαντάει πολύ συχνά στα ποιήματα. Δεν έχει να κάνει με την εγωιστική έπαρση, όπως την εννοούμε συνήθως, ούτε βέβαια με την αλαζονεία. Είναι ένας τρόπος αντίστασης: η όρθια στάση ενός αποφασισμένου να μείνει πιστός απέναντι στις μνήμες και στον εαυτό του. Έτσι που να πορεύεται χωρίς ενοχές.

Δεν έχει αυταπάτες.

*Βλέπει αντίκρου του το μαύρο πουλί, τον γυμνολαίμη
νιώθει κιόλα πάνω στα χείλη του το σκοτεινό φιλί...*

Μα όπως ανακαλεί στη μνήμη του την περασμένη του ζωή

δε βρίσκει άλλη πράξη πιο περήφανη ν' ακουμπήσει
 – αυτός που τόσες μάχες έχει πίσω του –
 έξω από κείνη τη δύσκολη εκλογή.
 Τότε που μόνος ξέκοψε απ' τους άλλους
 και μόνος πάλι τράβηξε για κει που η μυστική φωνή τον οδηγούσε.

Γι' αυτή. Έστω γι' αυτή και μόνο θα 'ξίζε.

Άλλη μια συνηθισμένη λέξη μέσα στα ποιήματα είναι η λέξη όνειρο ή όνειρα. Όχι με την έννοια των μελλοντικών πραγματοποιήσεων, σχεδίων κ.λπ. Πρόκειται απλώς για τη δυνατότητα της εξόδου σ' έναν κόσμο ελευθερίας και τρυφερότητας. Προστατευμένο από τις αιχμές της μίξερης πραγματικότητας. Φυγή; Μάλλον, όπως και στην περίπτωση της περηφάνειας, ένας τρόπος άμυνας. Όταν έχει βάλει κανείς σκοπό του να κρατήσει με νύχια και με δόντια αλώβητη την ψυχή του, είναι θεμιτό να κρατάει κάποια άκρη που ν' αποτελεί το τελευταίο οχυρό της άμυνάς του.

Και μεις, μέσα στην τόση μας φτώχεια
 είχαμε φυλάξει σαν από ένστικτο
 κάτω στα πιο βαθιά σκοτάδια, μια γωνιά
 για τα απελπισμένα μας όνειρα.

Αυτά τα παράξενα πουλιά που δε γνωρίζουν νόμους και
 σύνορα.

Που ξαφνικά εισβάλλουν μέσα μας
 και πότε μας ραμφίζουν άγρια, ξυπνώντας μας
 πότε πάλι γεμίζουν τις άδειες μας κάμαρες με πυκνά πράσινα
 φύλλα
 σκορπίζοντας τα τραγούδια τους, μέσα στο φόβο και στην πα-
 γωνιά.

Μ' αυτά, μόνο μ' αυτά, μπορέσαμε να περάσουμε τη νύχτα
 που έμοιαζε ατέλειωτη.

Δίπλα στην περηφάνεια και στα όνειρα θα πρέπει να υπολογιστεί, ως τρόπος άμυνας και παρηγοριάς, και η ποίηση ή, καλύτερα, η επίδοση σ' αυτή. Αν και κάποτε παίρνει τη σημασία της αφόρητης προσπάθειας και του βασανισμού.

Σύμφωνα με τα προηγούμενα, αναφορικά με το ποιητικό εγώ στον τόμο *Ο μουγγός τραγουδιστής*, έχουμε την ακόλουθη κλίμακα βιωματικών δεδομένων. Αρχικά ένα ιστορικό συμβάν, την ήττα της αριστεράς, που εσωτερικεύεται ως συλλογική αποτυχία με προσωπικό αντίκρουσμα. Έπειτα την προδοσία των αξιών του αγώνα, ιδίως από επιζήσαντες για ωφελμιστικούς λόγους. Γεγονός που θέτει αίτημα ηθικής συνέπειας, την οποία το ποιητικό εγώ υιοθετεί με απόλυτο τρόπο. Έτσι από τη σφαίρα της ιστορίας και της ιδεολογίας, με άκμονα την ακεραιότητα, περνάμε στη σφαίρα του υπαρξιακού είναι. Όπου συντελούνται δύο βασικές λειτουργίες. Η πρώτη αφορά τις ώρες του βασανιστικού αυτοελέγχου, μέσα στη μοναξιά της νύχτας και της σιωπής. Η άλλη έχει να κάνει με την οχύρωση του ποιητικού εγώ πίσω από την περηφάνεια, τα όνειρα και την ποίηση.

Πρέπει να ειπωθεί πως το συγκεκριμένο ποιητικό εγώ δεν έχει τίποτε το ηρωικό στις αντιδράσεις του. Αντίθετα, είναι μάλλον μια ύπαρξη συμμαζεμένη, που τη συνέχει υπαρξιακός φόβος – η ίδια η λέξη φόβος απαντάει συχνά μέσα στα ποιήματα. «*Θέλω να παω*», σημειώνει «*η ζωή μου στάθηκε μετρημένη. / Απ' τον ένα, όχι στον άλλο φόβο, στον ίδιο πάλο*». Και φυσικά δεν αισθάνεται καθόλου άτρωτο στις ποικίλες αιχμές του περιβάλλοντος. Μάλιστα επιθυμεί τα εγκόσμια, που στερείται εξαιτίας της στάσης του, και υποφέρει. Γι' αυτό και αναμετράει συχνά τα όρια της αντοχής του. Μολαταύτα, αν και δεν έχει κανένα κοσμικό αποκούμπι και δεν τρέφει ψευδαισθήσεις για τις συλλογικές πραγματώσεις, εννοεί να αντιστέκεται στις τρέχουσες ευκολίες της ζωής. Με τι κουράγιο; Με όσο μπορεί να συγκεντρώσει κάποιος που βάζει στην κορυφή της πυραμίδας των αξιών τα ανθρωπιστικά του αισθήματα, τη δικαιοσύνη και την αυθεντική βίωση. Τα ανθρωπιστικά αισθήματα δεν εκφράζονται ευθέως. Τα προϋποθέτει όμως όλη η στάση του ποιητικού εγώ απέναντι στους συλλογικούς αγώνες. Το αίτημα πάλι της δικαιοσύνης είναι διάχυτο μέσα στα κείμενα, αλλά πολλές φορές και ρητά διατυπωμένο. Ιδίως για όσους θυσιάστηκαν στην κοινή προσπάθεια και ξεχάστηκαν από τους επιζήσαντες. Το να είναι κανείς αυθεντικός στη σκέψη και στην πράξη είναι για το ποιητικό εγώ η κορυφαία βαθμίδα στην αξιολογική του κλίμακα. Τόσο που δεν διανοείται διαφορετικά το νόημα της ζωής του. Αναζητάει λοιπόν, όχι τίποτε μεγάλα πράγματα, κάποια ψήγματα, κάποιες αυθεντικές στιγμές μέσα στην καθημερινότητά του.

*Τη φωτιά σκέφτομαι τώρα. Όχι αυτή που πάντα μας έκαιγε,
μα την άλλη
Γιατί το τραγούδι για σένα πια τώρα δεν είναι μόνο χαρά.
Είν' ένας φόρος που πονάς και πληρώνεις, αλλιώςτικα χά-
θηκες...*

*Έτσι σε βλέπω: Σαν μιαν αδύνατη μαστιχιά, που το σώμα της
είναι γεμάτο πληγές και χαράγματα
μα που ακόμα αγωνίζεται γιατί ξέρει πως αν τελειώσει το
δάκρυ της
τίποτε πια δεν της μένει παρά εκείνη η άλλη
— όπου γίνεσαι σκόνη και σύννεφο και σκοτάδι —
φωτιά.*

Μετά τον τόμο *Ο μουγγός τραγουδιστής* ακολουθήσε η συλλογή *Ιστορήματα* (1985). Περιέχει κείμενα που αναφέρονται σε πρόσωπα και γεγονότα ιστορικά και μυθολογικά. Εδώ το ποιητικό εγώ αποτραβιέται σε δεύτερο πλάνο, καθώς κυριαρχεί η διατύπωση σε τρίτο πρόσωπο. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι κειμενικοί ήρωες συγκλίνουν σ' ένα κοινό σημείο. Αντιμετωπίζουν το ανέφικτο δίλημμα να μείνουν πιστοι στην εσωτερική φωνή τους με κίνδυνο να χάσουν και τη ζωή τους ή να συναλλαγούν με αντάλλαγμα κοσμικά οφέλη. Τονίζεται επίσης η επίγνωσή τους ότι διαλέγοντας το πρώτο — όπως συμβαίνει σ' όλες τις πειροπτώσεις —, ως σάρκινες υπάρξεις, θα υποφέρουν όπως όλοι οι άνθρωποι και όχι ως ήρωες που τάχα είναι από ασάλι. Εύκολα διακρίνει κανείς σ' αυτά τις βασικές θέσεις του ποιητικού εγώ, που είδαμε στα προηγούμενα, να προβάλλονται σε ιστορικά ή μυθολογικά πρόσωπα.

Τα επόμενα ποιητικά βιβλία του Κωσταβάρα είναι τα ακόλουθα. *Τα ερωτικά* (1986). [Περιέχει δύο ενότητες, τα *Δώδεκα ερωτικά* που είχαν συμπεριληφθεί στον τόμο *Ο μουγγός τραγουδιστής* και τα *Δεκαπέντε τραγούδια αγάπης*. Μόνο η δεύτερη ενότητα ανήκει στο κλίμα των μεταγενέστερων βιβλίων, ενώ η πρώτη ανήκει σ' εκείνη του παραπάνω τόμου]. Έπονται, *Ο φόβος του ακροβάτη* (1989), *Κήποι στον Παράδεισο* (1990) και *Στο βάθος του χρώματος* (1993). Σ' αυτά τα βιβλία το ποιητικό εγώ απελευθερώνεται σημαντικά από το βραχνά του παρελθόντος και ζει λιγότερο αγχωτικά το παρόν, ιδίως από ιστορική και ιδεολογική άποψη. Έρχονται βέβαια στιγμές που θυμάται το εποχιακό τραύμα. Άλλωστε βαθύτερα υπάρχει πάντα ως προσδιοριστικός παράγοντας του είναι του. Με τη διαφορά ότι τώρα μπαίνουν στη μέση δυο νέα δεδομένα. Ο έρωτας με θετικό πια πρόσωπο και η ποίηση ως ποιητική, ως εμπράγματος δηλαδή προβληματισμός πανω στην ποιητική δημιουργία. Έτσι έχουμε έναν τριαδικό προσανατολισμό: απέναντι στο υποκείμενο πάντα παρελθόν και σε όσα συνεπάγεται, στον έρωτα και στην ποιητική. Πράγμα που το βλέπει κανείς πολύ καθαρά στην τελευταία συλλογή *Στο βάθος του χρώματος*, όπου υπάρχουν τρεις χωριστές ενότητες οι οποίες ανάγονται στον καθένα από τους προηγούμενους